

ARVYDAS PACEVIČIUS

Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės katedra, Universiteto 3
2734 Vilnius, LietuvaLIETUVOS VIENUOLYNŲ BIBLIOTEKŲ KOMPLEKTAVIMO
ŠALTINIAI XVIII A. PABAIGOJE–XIX A.
PIRMOJOJE PUSĖJE

Įvadas

Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje išaugo ir susiformavo veikiamos ne tik – ir ne tiek – konkrečios vienuolijos ar vienuolyno vadovybės, atsakingos už „komplektavimo politiką“, bet ir padedamos fundatorių, mecenatų, apskritai visų visuomenės sluoksnių, rėmusių vienuolynus. XVIII a. pabaigoje ši parama dėl visą Europą apėmusių sekularizacijos idėjų, atrodytų, turėjo sumažėti ir Lietuvoje, po 1795 m. galutinai įtrauktoje į stačiatikiškos ir likvidacinę politiką katalikų vienuolynų atžvilgiu vykdančios Rusijos sudėtyje. Tačiau vienuolynų skaičiaus didėjimas XIX a. pradžioje¹ liudytojų atvirkštinį procesą – naują mecenatystės bangą, kuri neabejotinai galėjo turėti įtaką ir bibliotekų fondų plėtimuisi. Antra vertus, dauguma vienuolijų, praėjus keletui šimtmečių nuo jų įsikūrimo Lietuvoje, aptariamam laikotarpiui jau buvo pakankamai materialiai ir intelektualiai pajėgios savarankiškai spręsti ne tik bibliotekų komplektavimo, bet ir knygų leidybos, spausdinimo ir platinimo problemas.

Vienuolynų bibliotekų susidarymo, jų fondų komplektavimo klausimai lietuvų knygotyros istoriografijoje daugiau dėmesio dar nesulaukė. Paskutiniaisiais XVIII a. dešimtmečiais stebėtinai spartaus, palyginti su XVII a., vienuolynų bibliotekų fondų augimo priežastis yra trumpai aptaręs Levas Vladimirovas; jis pabrėžė tokių veiksnių kaip knygų atpigimas, jų prekybos plėtra, didesnė krašto visuomenės parama vienuolynams, jėzuitų knygų rinkinių įsiliejimas į jų

¹ Apie vienuolynų skaičiaus svyravimus (dinamiką) XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmojoje pusėje žr.: *Gach P. P.* Kasaty zakonów – na ziemiach dawniej Rzeczypospolitej i Śląska, 1773–1914. Lubliń, 1985. S. 60, 61; *Pacevičius A.* Lietuvos bernardinų provincija ir vienuolynai Žemaitijoje XIX a. pirmojoje pusėje. Straipsnis įteiktas „Žemaičių praeičiai“. 1997.

bibliotekas vaidmenį². Nemažai duomenų apie buvusius (iki patenkant į vienuolynų bibliotekas) knygų savininkus pateikė Lietuvos senosios knygos tyrinėtojai vienu ar kitu aspektu analizavę ar tiesiog paskelbę nežinomų knygos ženklų, proveniencijų ir marginalijų³. Tuo tarpu tradiciškai angažuoti minėtos problematikos tyrinėjimuose Lenkijos knygos ir bibliotekų istorikai, LDK kultūrą traktuojantys kaip rytinių Lenkijos pakraščių – „kresų“ – lenkišką kultūrą⁴, pradžiuogino nauju Marijos Pidłypczak-Majerowicz veikalu⁵. Deja, darbe, pretenduojančiame aprėpti ir Lietuvos vienuolių provincijų bibliotekas, ne tik nepanaudota Lietuvoje esanti archyvinė medžiaga, bet ir vienas svarbesnių lenkų mokslininkės Marijos Barbaros Topolskos veikalų „Knyga ir skaitytojas LDK renesanso ir baroko laikotarpiu“⁶. M. Pidłypczak-Majerowicz taip pat dėl nežinomų priežasčių minėtame darbe nė nepaminėjo vienuolynų bibliotekų komplektavimo šaltinių.

Šiame straipsnyje aptarsime vienuolynų bibliotekų susidarymo šaltinius, knygų įsigijimo priemones ir būdus, kuriuos sąlygiškai priskirtume prie tradicinių, atsiradusių kartu su pirmaisiais vienuolynais. Jie apima tikslines fundacijas ir pirkimą, vienuolių narių knygų ir rašytinio palikimo paveldą, vienuolių mecenatų dovanojimus. Straipsnyje daug dėmesio skiriama vienuolijose vykusiems ir su knygos funkcionavimu susijusiems procesams. Todėl netirta liko naujosios epochos dvasia, vienuolių išitraukimą į pasaulietinį mokslo ir švietimo procesą liudijantys ir tai skatinantys netradiciniai bibliotekų komplektavimo šaltiniai: anksčiau nežinomų knygų prekybos formų, pavyzdžiui, aukcionų, diegimas, tarpbibliotekiniai mainai, privalomasis vienuoliškų spaustuvių egzempliorius provincijai, prenumerata bei knygų iš užsienio gabenimas dideliais kiekiais. Nemažą vaidmenį aprūpinant vienuolynų ir jų išlaikomų mokyk-

² *Vladimirovas L.* Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800 m.) // *Knygotyra*. T. 1(1970), p. 97, 98.

³ *Kisarauskas V.* Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918. Vilnius, 1984; *Feigelmanas N.* Lietuvos inkunabulai. Vilnius, 1975; Vilniaus universiteto elzevyrai : katalogas / sudarė *Vidas Račius*. Vilnius, 1994; *Braziūnienė A.* Lietuvos Mokslų Akademijos Bibliotekos XVII a. lituanikos fondo knygų ženklai // *Knygotyra*. T. 19(1992), p. 5–9.

⁴ Plačiau žr.: *Pacevičius A.* Lenkijos knygos ir bibliotekų istorijos bruožai // *Knygotyra*. T. 22(1995), p. 152–155.

⁵ *Pidłypczak-Majerowicz M.* Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII–XVIII wieku. Wrocław, 1996.

⁶ *Topolska M. B.* Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie renesansu i baroku. Wrocław, 1984.

lų bibliotekas knygomis XIX a. pirmajame ketvirtyje suvaidino Vilniaus universitetas ir jo spaustuvininkai Jozefas Zawadzki ir Francas Moritzas; jų veikla aptariama tik epizodiškai, lyginant vienuolynų perkamų knygų kainas. Prie netradicinių komplektavimo šaltinių, neaptariamų šiame straipsnyje, priskirtume ir 1773 m. panaikinto Jėzuitų ordino bei uždarytų po 1830–1831 m. sukilimo vienuolynų knygų rinkinius, įsiliejusius į paliktų iki 1864 m. vegetuoti vienuolynų bibliotekas.

Pagrindinis straipsnio tikslas – remiantis archyvine medžiaga (vienuolynų bibliotekų katalogais ir inventoriniais sąrašais) ir išlikusių knygų ženklais, nustatyti vidinius vienuolynų bibliotekų komplektavimo šaltinius ir juos sugrupuoti, ištirti, kiek komplektavimo „politika“ lėmė vienuolių regulos ir konstitucijos ir kiek ji buvo atsitiktinė, priklausiusi nuo vienuolynų vyresnybės ir vienuolių „skaitymo kultūros“, atskleisti vienuolių knygų paveldo kultūrą ir bibliofilijos paplitimą ne tik dominikonų, bet ir pranciškonų bei bernardinų vienuolijose.

1. Vienuolynų bibliotekų fundacijos problema

Vienuolyno fundatorius⁷, skirdamas naujam vienuolynui steigti pinigus, kurie suteikia į jį ypatingų teisių ir pareigų, dažniausiai nenumatydavo „atskiros cilutės“ bibliotekai. Kitaip tariant, retą iš vienuolynų bibliotekų galėtume pavadinti fundacine, t.y. įsteigta fundatoriaus valia ir turinčia atskirą finansavimo šaltinį – procentus nuo pinigų ar nekilnojamojo turto, kasmečius išmokėjimus pagal sutartį ir kt. Tiesa, žinomas atvejis, kai keturios tarpusavyje susigiminiavusios žemaičių šeimos 1691 m. Kražių jėzuitų kolegijos bibliotekai išlaikyti dovanėjo Telšių pavieta septynis valakus žemės⁸. Tačiau tai buvo ne fundacija – vienuolynas ir biblioteka veikė nuo 1614 m., – o retai Lietuvoje pasi-

⁷ Asmuo, dažniausiai pasaulietis, finansuojantis naują fundaciją, t.y. vienuolyno steigimą. Tačiau pagal vienuolišką tradiciją fundatoriumi buvo vadinamas ir pirmasis įsteigto vienuolyno vyresnysis, taip pat pasiuntęs į jį vienuolius misionierius asmuo. Tikruosius fundatorius, užtikrindavusius materialinę vienuolynų egzistenciją, reikėtų skirti nuo steigimo iniciatorių, tarp kurių buvo nemažai vyskupų, didikų, paprastų bajorų ir bene daugiausiai moterų. Plačiau žr.: *Blaszczyk G.* Fundacje i fundatorzy klasztorów diecezji Żmudzkiej w XVII–XVIII wieku // *Lituanano-Slavica Posnaniensia*. T. 1 (1985), s. 141–173.

⁸ *Abramavičius V. M.* Brenšteinas apie senąją Kražių biblioteką // *Bibliotekinių klostų ir bibliografijos klausimai*. T. 2 (1963), p. 77–88.

taikančio, su biblioteka susijusio, mecenavimo atvejis⁹. Vilniaus jėzuitų Kilmingųjų kolegijos (Collegium Nobilium), įsteigtos 1751 m., bibliotekos įkūrėju reikėtų laikyti Dovydą Pilchovskį¹⁰, 1770 m. dovanojusį jai savo knygų rinkinį ir 12 800 auksinų (toliau – auks.); iškilmingo bibliotekos atidarymo metu steigėjas buvo pagerbtas odėmis ir epigramomis, kuriose jis vadinamas fundatoriumi¹¹. Tačiau auklėjusios ir mokiusios to meto LDK visuomenės elitą Kolegijos biblioteka, nors ir vadovaujama vienuolių jėzuitų, priskirtina prie mokslo ir mokymo įstaigų bibliotekų. Taigi, bibliotekų fondacijų atvejų galime rasti 1773 m. panaikintoje jėzuitų, taip pat su jais XVIII a. konkuravusioje pijorų vienuolijose¹². Tuo tarpu kitų vienuolių – bernardinų, dominikonų, bazilijoj-

⁹ V. Abramavičius pastebi, kad šiuo poelgiu „Žemaitijos „pilkieji bajorėliai“, matyt, Kražių mokyklos auklėtiniai [...] parodė daugiau meilės knygai, nei rūpinimosi biblioteka“ (ten pat. P. 81).

¹⁰ Gimė 1735 m. Rutkiškėse, Augustavo pavieta, mirė 1803 m. Vilniuje. Jėzuitas, Vilniaus Kilmingųjų kolegijos iškalbos profesorius (1766–1772). Panaikinus Jėzuitų ordiną (1773) – Kolegijos bibliotekininkas, 1775–1795 m. – Vilniaus akademijos ir Vyriausiosios Lietuvos mokyklos spaustuvės prefektas bei literatūros profesorius. 1795 m. konsekruotas Vilniaus diecezijos vyskupo sufraganu. Turėjo asmeninę biblioteką, kurios polonistikos ir antikinių autorių rinkinį dovanojo Vyriausiajai mokyklai (*Vladimirovas L.* 400 metų kultūros, švietimo ir mokslo tarnyboje // Kultūrų kryžkelėje. Vilnius, 1970. P. 33); dalis knygų po mirties (1803 12 04) atiteko Vilniaus Laterano regulos kanauninkų prie šv. Petro ir Povilo bažnyčios vienuolynui (*Rogała-Zawadzki T.* Kronika Antokolska. Cz. 1–4 (rankraštis ir mašinraštis) // Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – NMB RS). F. 130. B. 2260. L. 440). Kitą knygų rinkinio dalį prieš mirtį (1803 05 08) Pilchovskis testamentu užrašė mylimai Obelių bažnyčiai ir klebonijai „aby *Penes Fundum* zostala i wsiągnięła się w Inwentarz mieyscowy“ ([Pilchovskio testamentas] // Lietuvos Mokslų Akademijos Rankraščių skyrius (toliau – MAB RS) F. 43. B. 26671. L. 1–2).

¹¹ *Radziszewski F.* Wiadomość historyczno statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych. Kraków, 1858. S. 111; Wiersze przy dokonczeniu Biblioteki w Collegium Nobilium Soc[ietatis] Jesu fundowaney od [...] X. Dawida Pilchowskiego [...] napisane roku 1770 // Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 1135. Ap. 20. B. 304.

¹² Antai Vilniaus pijorų vienuolyno biblioteką XVIII a. viduryje stipriai parėmė garsus Lietuvos ir Lenkijos istorijos šaltinių rengėjas ir leidėjas Mykolas Dogelis, pagrįstai priskiriamas prie minėtos bibliotekos fundatorių, apie kurį pijorų vienuolijos istorikas Simonas Bielskis rašė: „*M. Dogiel bibliothecam [...] lectissimis libris ac instrumentis mathematicis ornavit et auxit*“ (M. Dogelis biblioteką puikiais knygomis ir matematikos instrumentais aprūpino ir papuošė – vert. A.P.) (*Bielski S.* Vita et Scripta Quorundam e Congregatione Cler[icorum] Regularium Scholarum Piarum... Varsaviae, 1812. S. 87.)

nų – bibliotekos nuo gyvavimo pradžios sudarydavo „neatskiriamą vienuolyno fundacinio kapitalo dalį“¹³, buvo nesavarankiškos (neinstitualizuotos). Tokia neapibrėžta situacija nulėmė lėšų kryptingam bibliotekų komplektavimui stygių, kurį paskiros vienuolijos įveikdavo skirtingomis priemonėmis.

2. Bibliotekų finansavimo šaltiniai

Vienuolijų regulose ir konstitucijose bibliotekų finansavimo tvarka nebuvo reglamentuojama, jose apskritai nekalbama apie pinigus, bet daugiau dėmesio skiriama dvasiniam ugdymui ir organizaciniams dalykams. Tiesa, yra žinoma, kad bernardinai skirdavo knygų rinkiniui papildyti vieną dukatą iš kiekvieno tūkstančio auksinų, surinktų iš išmaldų¹⁴. Tačiau kiekvienu konkrečiu atveju vienuolynų vyresnieji elgėsi savo nuožiūra. Situacija ėmė keistis Švietimo epochoje, kai vienuolijų ar jų provincijų mastu buvo priimti nutarimai, apibrėžiantys bibliotekų finansavimo tvarką. Pavyzdžiui, jėzuitų vienuolijos generolas Laurentius Riccis 1763 m. išleido specialią ordinaciją (potvarkį), nustatančią tam tikras pinigų sumas bibliotekų reikmėms: 500 auks. metams jėzuitams skirtose filosofijos ir teologijos kolegijose bei 200 auks. rezidencijose¹⁵. Palyginti su D. Pilchovskio dovana Kilmingų kolegijai (12 800 auks.), šios sumos neatrodo didelės, tačiau kitų vienuolynų vadovybė nesugebėjo nė tiek skirti. Antai Vilniaus pijorų vienuolynas knygoms įsigyti 1828 m. parūpino 50 sidabro rublių¹⁶. Už šią sumą minėtais metais, atsižvelgiant į leidinio pobūdį, apimtį, spausdinimo vietą, laiką, kaštus ir įrišimą, buvo galima nupirkti 30–50 knygų. Jų kainų svyravimai, prekybos ypatumai ir tinklas būtų atskiros tyri-

¹³ Ši ar panašaus pobūdžio formuluotės dažnai randamos XIX a. pirmosios pusės vienuolynų vizitacijų aprašymuose, kur pabrėžiamas mecenatų dosnumas, vyresniųjų ir paprastų vienuolių nuopelnai, t.y. atsitiktinio veiksnio vyravimas komplektuojant bibliotekas; antra vertus, tokia padėtis neįpareigojo skirti bibliotekai ypač daug dėmesio ir papildomų lėšų.

¹⁴ Kantak K. Bernardyni Polscy. Lwów, 1933. T. 2, s. 508.

¹⁵ Encyklopedia wiedzy o Jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995 / opracował Ludwik Grzebień SJ. Kraków, 1996. S. 42, 43.

¹⁶ Dziennik odprawionych przezemnie [Mamerta Herburta] wizyt generalnych [...] sześciu niżej wyrażonych Kościołów i Klasztorów [...] w Wilnie, 1828 roku // MAB. F. 43. B. 24501. L. 2–3.

nėjimo tema¹⁷. Tuo tarpu remsimės knygininko J. Zawadzkiego per Vilniaus universiteto kanceliariją XIX a. pirmajame ketvirtyje platinamų knygų kainomis, užfiksuotomis Žemaičių Kalvarijos dominikonų viešosios mokyklos gaunamų knygų registracijos žurnale¹⁸. Vadovėlių kaina svyravo nuo 7 iki 90 kapeikų, o brangiausiai J. Zawadzkiego knygynas įvertino 1819–1825 m. persiūstas Bentkovskio „Lenkų literatūros istoriją“ (2 t.), kainavusią 5 rub. 50 kap., „Vokiečių–lenkų–prancūzų kalbų žodyną“ (2 t.) – 3 rub. 80 kap., Fienkės „Gamtos istoriją“ – 3 rub., Pšibilskio išleistą Homero „Iliadą“ (7 t.) – 14 rub. Kitų knygų egzempliorius kainavo vidutiniškai 1–2 rub., t.y. jos nebuvo pigios netgi Vilniaus švietimo apygardai priklausančioms mokykloms, kurioms buvo taikomos įvairios lengvatos ir nuolaidos¹⁹.

Koki lyginamąjį svorį turėjo bibliotekų komplektavimui skiriamos sumos bendrame vienuolyno biudžete? XIX a. pirmosios pusės vienuolyno pajamų ir išlaidų registracijos žurnaluose kryptingas bibliotekų finansavimas neatsispindi; tai patvirtina prielaidą, kad gryniesi pinigai šiam reikalui būdavo skiriami ypatingais atvejais. Antai Raseinių karmelitų biblioteka, XIX a. pradžioje turėjusi beveik 2000 tomų, buvo papildoma „iš pajamų, likusių nuo būtiniausių poreikių“²⁰; tai reiškia, kad, pablogėjus vienuolyno ūkinei–finansinei padėčiai –

¹⁷ Plačiau apie didmenines ir mažmenines knygų kainas XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmoje pusėje žr.: *Petrauskienė I.* Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai. Vilnius, 1992. P. 83–102, 177–187; *Vladimirovas L.* Knygų prekybos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII amžiuje metmenys // *Knygotyra*. T. 21(1994), p. 6. Tačiau vienu svarbiausių knygų realios rinkos kainos šaltinių reikėtų laikyti marginalijas – pastabas knygų paraštėse, vidinėse viršelių pusėse ir priešlapiuose. Jų unikalumą, ypač bernardinų vienuolio Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos paliktus vienuoliško kruopštumo ir žemaitiško taupumo ženklus – tikslią knygų kainą su įrišimu ar be jo – yra aptarusi Alma Baziūnienė straipsnyje „Apie marginalijas kaip knygų prekybos istorijos šaltinį“ (*Baziūnienė A.* // *Knygotyra*. T. 21(1994), p. 16–19).

¹⁸ Księga w ktorej się zapisują Książki z Kancellaryi Uniwersytetu [...] do Szkoły Publicznej Kalwaryjskiej przysyłające się [...] w Roku 1816 mca Sierpnia 10 dnia sporządzona [...] przez X. Augustyna Pawłowskiego Dozorcę tychże Szkół podpisana // *Archiwum Polskiej Prowincji dominikanów w Krakowie* (toliau – ADK). Sygn. Kz. 1. Kart. 1–40.

¹⁹ Apie vienuolynų mokyklų bibliotekas, tapusias aptariamu laikotarpiu knygų platinimo židiniais, atlikusiais bibliotekų kolektoarius ir knygyno funkcijas tose apylinkėse (apskirtyse), kur jos veikė, žr.: *Pacevičius A.* Troškūnų vienuolyno biblioteka.

²⁰ *Opisanie biblioteki i gabinetu [XX. Karmelitów w Rosieniach]* // *Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego* (toliau – BUJ). Rkp. 6321 IV. K. 194.

o jinai dėl carinės politikos prastėjo nuolat iki pat vienuolynų panaikinimo, – bibliotekos aprūpinimo naujomis knygomis klausimas būdavo nukeliamas vėlesniam laikui.

Tuo tarpu sprendžiant iš jau minėto Vilniaus pijorų vienuolyno 1777–1780 m. finansinės apyvartos²¹, jo „biudžeto eilutė“ bibliotekai paskutiniame XVIII a. ketvirtyje buvo nors ir „neilga“, tačiau pastovi. 1777–1778 m. vienuolynas iš kapitalų, patalpų nuomos, spaustuvės²² ir kt. šaltinių turėjo 58 853 auks. 22 grašius (toliau – gr.) pajamų ir 58 735 auks. 13 gr. išlaidų, 1778–1779 m. – atitinkamai 60 410 auks. 12 gr. ir 58 735 auks. 13 gr., o 1779–1780 m. – 54 535 auks. 27 gr. ir 54 696 auks. 10 gr.; bibliotekai 1777–1778 m. buvo skirta 24 auks. 1778–1779 m. – 55 auks. 27 gr. ir 1779–1780 m. – 62 auks. 15 gr., t.y. nepriklausomai nuo neigiamo biudžeto balanso, pavyzdžiui, 1779–1780 m., ji buvo finansuojama nuolatos ir net kaskart labiau. Tiesa, iš aptarto šaltinio neįmanoma nustatyti, ar visi minėti pinigai skirti knygoms pirkti, ar dalis buvo naudojama, pavyzdžiui, susidėvėjusioms knygoms įrišti, bibliotekos patalpoms atnaujinti, baldams įsigyti ir t.t. Vienuolių finansinės „politikos“ specifika ir skiriamų sumų santykinis menkumas tiek šiuo atveju, tiek 1828 m. (50 sid. rub.) verčia manyti, kad susiduriame su bibliotekų komplektavimą užtikrinusiu finansavimu. Antra vertus, taupumo sumetimais, siekdami išvengti papildomų išlaidų įrišant knygas miesto knygrišyklose, vienuolynai turėjo savų ši amatų išmanusių vienuolių; jų būta ne tik spaustuves išlaikiusiuose ir darbininkus samdžiusiuose Vilniaus bazilijonų, misionierių, pijorų, Suprasliaus bazilijonų vienuolynuose, bet ir neturėjusiuose nieko bendra su spaustuvine ir leidybine veikla, pavyzdžiui, Vilniaus bernardinų vienuolyne²³.

²¹ Status Domus Vilnensis in Urbe per R. P. Michaelem Frąckiewicz a S. Joseph Exprovincialem, Rectorem [...] exhibitus a die 1 augusti anni 1777 ad Julium Anni 1780 inclusive // Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (toliau – Bibl. Czart.). Rkp. 1838 IV. K. 139–142.

²² Pijorų vienuolyno spaustuvė, palyginti su jos padėtimi XIX a. pirmojoje pusėje, buvo gana rentabili ir per minėtus trejetą metų gavo 26 705 auks. 14 gr. pajamų, o išleido 23 710 auks. 25 gr., t.y. turėjo 2994 auks. 6 gr. grynojo pelno; joje tuomet dirbo 12–13 darbininkų (ten pat. K. 140).

²³ 1818 m. tarp vienuolių tretininkų profesų (dar neįšventintų į kunigus) minimi „introligatoriai“ Viktoras Laurinavičius (Lawrynowicz) ir Juvencijus Lakis (Łakis); kiti, pavyzdžiui, Modestas Michnevičius (Michniewicz) ir Antanas Polesietis (Podlaszanin), specializavosi meistrauti vargonus, taip pat tapyboje – Kajetonas Vrublevskis (Wroblewski), Damijonas Vilčevskis (Wilczewski), architektūroje – Fabijonas Barkauskas (Borkowski) (Wizyta Klasztoru Wilenskiego XX. Bernardynów R. 1818. Odpis Jana Marka Giżyckiego // BUJ. Rkp. 6326 IV. K. 4–5).

Kai kurie tyrinėtojai linkę pervertinti kryptingo, nuolatinio vienuolynų bibliotekų finansavimo įtaką joms komplektuoti. Antai lenkų istorikas kun. Stanisławas Rospondas, daktarinėje disertacijoje išvardinęs nemažai misionierių bibliotekoms savo knygų rinkinius užrašiusių asmenų, teigia, kad „pagrindinis bibliotekų papildymo šaltinis buvo kryptingas knygų pirkimas“²⁴; tačiau jis pateikia vos vieną šį teiginį patvirtinantį faktą: 100 auks. skiriama knygoms pirkti 1687 m. Varšuvos šv. Kryžiaus misionierių vienuolyne²⁵. Tiesa, toliau autorius argumentuoja kiek kitaip: „Kadangi laikotarpiu iki Prancūzijos revoliucijos (1789) Lenkijos provincija [į jos sudėtį įėjo ir LDK misionierių vienuolynai – A. P.] valdė kapitalus, laikomus Paryžiaus banke, dažnai jų metiniai procentai buvo skiriami knygoms pirkti“²⁶. Kiek procentų ir ar dažnai buvo skiriama bibliotekoms, kartu veikusioms ir misionierių vienuolynuose Lietuvoje, komplektuoti, S. Rospondas nepaaiškina. Tačiau centralizuotas komplektavimas, kurį privalėjo garantuoti vienuolijų vyresnybė, įsikūrusi Romoje, Paryžiuje ir kituose didesniuose Vakarų Europos miestuose, be jokios abejonės, vyko. Nustatyti tikslesnes jo gaires, organizavimo formas ir finansavimo šaltinius trukdo ne tik archyvinės medžiagos stoka, bet ir apskritai menkas vienuolijų veiklos, ypač jos tarptautinio aspekto, Lietuvoje ištyrimo lygis.

Kaip vienuolynų bibliotekų komplektavimo finansavimas atrodo tarp kitų žymesnių XIX a. pirmosios pusės Lietuvos bibliotekų? Vilniaus diecezinės seminarijos prie šv. Jurgio bažnyčios vizitatorius kun. Antanas Fialkovskis 1828 m. rekomendavo „naujų autorių knygoms nupirkti ir bibliotekai didinti skirti 50 sid. rub.“²⁷, t.y. tiek pat, kiek gaudavo tais pačiais metais Vilniaus pijorų vienuolyno biblioteka. Galbūt tokie buvo bažnytinės vyresnybės „iš viršaus“ rekomenduoti dvasinių institucijų bibliotekų finansavimo standartai ar minimumas. Vyriausios kunigų seminarijos prie Vilniaus universiteto bibliotekai, įsteigta 1808 m., buvo skirta 4000 auks. fundacija²⁸, t.y. ji gaudavo metinius

²⁴ Rospond S. Polska prowincja zgromadzenia księży misjonarzy w latach 1685–1772 : rozprawa doktorska. Lubliń, 1986. S. 360–368.

²⁵ Ibid. S. 365.

²⁶ Ibid.

²⁷ Wizyta Seminarii Dyecezalnego świeckiego kleru znaydującego się w Wilnie [...] przy Kościele S. Jerzego [...] R. 1828 odprawiona // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS). F. 57. B. 53. D.1. L. 98–102.

²⁸ Pacevičius A. Bazilijonų, misionierių ir pijorų knygų rinkiniai Lietuvoje 1800–1839 m.: istorinės rekonstrukcijos bandymas // Knygotyra. T. 21(1994), p. 44.

minėtos sumos procentus, todėl komplektavimo klausimai čia buvo iš esmės išspręsti ir papildomų finansavimo problemų Seminarijos regentui Mamertui Herburtui nekėlė. Tuo tarpu didžiausia Vilniuje ir visame krašte tapusi Universiteto biblioteka (1803 m. – 12 000 t., 1831 m. – 60 000 t.) nuolat jautė asignavimų nepastovumą, kuris „be galo sunkindavo planingą ir sistemingą [...] fondų komplektavimą“²⁹; 1818 m. bibliotekai reikalingoms knygoms užsakyti buvo skirta 1919 rub., 1820 m. – 10 771 rub., o 1823 m. – tik 217 rub.³⁰

Apie kryptingesnį vienuolynų bibliotekų komplektavimo finansavimą pagrindinio vienuolių administracinio vieneto – Lietuvos provincijų – mastu, taip pat jo tvarką mažesniuose vienuolynuose patikimesnių duomenų neturime. Tačiau ir aptarta medžiaga rodo, kad bibliotekoms komplektuoti finansinė vienuolijos ar vienuolyno politika negalėjo turėti lemiamą įtaką; ji buvo pakankamai spontaniška ir kiek tiksliau reglamentuota tik jėzuitų, pijorų ir iš dalies misionierių vienuolijose. Kitų, ypač elgetaujančių (bernardinų, dominikonų, karmelitų) vienuolynų bibliotekų komplektavimą nulėmė mecenatų – dvasininkų ir pasauliečių – parama, vienuolių skaitymo kultūros augimas, Švietimo epochos idėjinis palikimas, XIX a. pirmojoje pusėje pradedančios skleistis visuomenės modernėjimo apraiškos ir daugelis kitų veiksnių.

3. Mirusių vienuolių knygų paveldas

Vienuoliška tradicija, užfiksuota jau pirmosiose regulose, draudė vienuoliams, išsižadėjusiems žemiškų malonumų, kaupti ir apskritai turėti asmeninį turtą, t.y. jie duodavo vadinamuosius neturto įžadus. Tačiau ši tradicija knygą suvokia dažniausiai kaip dvasinius, o ne materialinius poreikius tenkinančią priemonę; taigi knyga šiuo požiūriu tapo išimtimi: vienuolių vyresnybė nedraudė vienuoliams kaupti asmeninių knygų, bet, atvirkščiai, skatino, taip užsitikrindama vieną iš seniausių, siekiantį knygų perrašinėjimo laikus, nuolatinį ir nereikalingą papildomų išlaidų bibliotekų komplektavimo šaltinį. Kai kuriose naujose, po Tridento bažnytinio susirinkimo susikūrusiose, vienuolijose knygų paveldo klausimas buvo reglamentuotas įstatymiškai. Antai pagal trinitorių regulas ir konstitucijas „visos mirusiojo knygos bei rankraščiai privalo būti ati-

²⁹ *Vladimirovas L.* 400 metų kultūros, švietimo ir mokslo tarnyboje... P. 45.

³⁰ Tėn pat.

duoti to vienuolyno, kuriame jis miršta, bibliotekai [...] Kiekvienas, kad ir prelatas, užsitrauktų sunkios nuodėmės bausmę, jeigu išdrįstų tatai sau pasilikti arba kam kitam atiduoti“³¹. Tačiau dažniausiai mirusių vienuolių knygos tapdavo vienuolyno nuosavybe, o patekusios į biblioteką, – savotišku paminklu negrižtamai išėjusiems vienuolijos broliams pagal nerašytą įstatymą, kuriam nereikėjo ypatingų juridinių procedūrų, netgi testamentu. Bernardinų vienuolio tretininko Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos asmeninės bibliotekos užrašymas testamentu Kretingos bernardinų vienuolynui tėra išimtis, patvirtinanti minėtą taisyklę³². Tokių atvejų daugiau nežinome. Todėl pagrindinis šaltinis, patvirtinantis ankstesnį knygų priklausymą vienuoliams, yra proveniencijos (rankraštiniai įrašai, antspaudai ar ekslibrisai), marginalijos ir tik labai retais atvejais – po vienuolių mirties likusių ir perduotų vienuolyno bibliotekai knygų sąrašai. Antai 1859 m. į Vilniaus senosios regulos karmelitų vienuolyno biblioteką prie Visų Šventųjų bažnyčios pateko ir buvo inventorizuotos mirusių kunigo Sawickio ir eksprovincijolo Staniewicziaus knygos³³. Abu vienuoliai paliko po 50 toimų daugiausiai religinės literatūros, tačiau ar tokia jų valia buvo išreikšta testamentu, šaltinyje neužsimenama. Perėmę iš jėzuitų Šnipiškių kolegiją prie šv. Rapolo bažnyčios, pijorai 1775 m. pradėjo registruoti įvairius dovanų gautus daiktus, „kurie netrauktini į pagrindinį inventorių“, t.y. neapmokestinami. Taip 1776 m. sausio mėn., tarpininkaujant eksprovincijolui, Vilniaus kolegijos rektoriui Jozefui Kuszeliui, Šnipiškių biblioteką papildė mirusio pijoro Innocentijaus Manno knygos: 89 tomai istorijos, literatūros, teologijos veikalų, tarp jų Kazimiero Narbuto „Logika“, „Šventoji Biblija“ anglų kalba ir t.t.³⁴ J. A. Pabrėža net tris kartus keitė savo paskutinę valią ir tik 1838 m. į testamentą įrašė, kad „mano biblioteka netaksuotina, bet visa turi atitekti ne kam kitam, kaip tik Kretingos konvento bibliotekai ir turi būti įregistruota minėtojo vienuolyno bibliotekos kataloge“³⁵. Paskutinė garsaus pamokslininko ir botani-

³¹ *Vladimirovas L.* Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos... P. 98.

³² Plačiau apie Pabrėžą ir jo biblioteką žr.: *Braziūnienė A.* Apie marginalijas... // *Knygotyra*. T. 21(1994), p. 17–19; *Pacevičius A.* Jurgis Ambraziejus Pabrėža // *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997.

³³ Inwentarz Ksiąg znajdujących się w Bibliotece Wilenskiej klasztoru WW. Świętych XX. Karmelitów dawnej reguly [...] r. 1859 // MAB RS. F. 43. B. 21048. L. 31.

³⁴ Registr różnych rzeczy y sprzętów [...] które przybyły do tegoż Collegium od 1775 r. // *Bibl. Czart. Sygn. 1830 IV. K. 6–7.*

³⁵ *Gidžiūnas V.* Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849). Roma, 1993. P. 255.

ko valia buvo įvykdyta: praėjus keletui metų po jo mirties sudarytame Kretingos vienuolyno bibliotekos kataloge surašytos ir aštuntojoje spintoje sudėtos knygos, be jokios abejonės, anksčiau priklausė J. A. Pabrėžai³⁶. Tačiau šiuo atveju stebina kitkas: kataloge nėra nė užuominos apie deponuotą kolekciją, neminimas jos negrižtamai išėjusio savininko vardas. Antra vertus, ir pačios knygos, kurių dauguma šiuo metu saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje, nebuvo pažymėtos J. A. Pabrėžos mecenatystės akta įamžinančiais įrašais; knygos įsiliejo į biblioteką ir tapo vienuolyno nuosavybe savaime suprantamu, nuo seno vienuolynams žinomu būdu, tačiau nepagerbiančiant dovanotojo specialiais atminimo įrašais.

Vienuolynų bibliotekoms priklausiusiose knygose esama vadinamųjų memorialinių³⁷ įrašų, liudijančių, kad jos vienuolyno nuosavybe tapo po vienuolio mirties. Memorialinių įrašų forma tiek XVII a., tiek XIX a. pirmojoje pusėje bemaž nesiskyrė, tačiau kartais, užuot įvardijus buvusį savininką, pasitenkinama anoniminiu pranešimu: „*Nunc vero Conventus Possinensis post fata ejus Cujus aa recescat in sancta pace. Amen*“ (Dabar Pasienės³⁸ vienuolyno, mirus tam, kurio siela ilsisi šventoje ramybėje. Amen – vert. *Alma Baziūnienė*)³⁹. XVII a. memorialinių įrašų pasitaiko inkunabuluose, pavyzdžiui, 1485 m. išleistuose J. Herolto „Pamoksluose“: „*Fr[at]ris Ioannis Pauli Klimaszewski Ord[inis] Praed[icatorum] [...] Post morte[m] eius Anno D[omi]ni 1698*“ (Brolio Jono Pauliaus Klimaševskio, dominikono, jam mirus 1698 metais – vert. *A. P.*)⁴⁰; inkunabulas atiteko Choroščios (Bialistoko vaivadija) dominikonų vienuolynui. Į Vilniaus bonifratrų (joanitų) vienuolyną prie šv. Kryžiaus bažnyčios pateko to paties autoriaus 1489 m. išleisti „Pamokslai“, iki mirties priklausę vienuoliui Aleksandriui Giedraičiui („*Post mortem A. R. D. Alexandri Giedroyc cessit hic liber Conventui S. Crucis Vilnensis ordinis B. Joannis Dei*“) (Po didžiai gerbiamo pono Aleksandro Giedraičio mirties ši knyga atiteko Vilniaus šv. Kryžiaus joanitų vienuolynui – vert. *A.P.*)⁴¹. 1763 m. po Laterano regulos kanauninko

³⁶ *Catalogus Librorum Bibliothecae Monasterij Cretingensis [...] A. D. 1851 // LNB RS. PR–XXVI 320. L. 113–124.*

³⁷ *Kaunas D.* Donelaičio žemės knygiai : bibliofilijos apybraižos. Vilnius, 1993. P. 169–178.

³⁸ Dominikonų vienuolynas Latgaloje (latv. Posūne) 1779 m. bibliotekoje turėjo 607 tomus (*Brežgo B.* Latgolas pagotne. Daugavpils, 1943. P. 27).

³⁹ *Braziūnienė A.* Lietuvos Mokslų Akademijos... // *Knygotyra*. T. 19(1992), p. 7.

⁴⁰ *Feigelmanas N.* Lietuvos inkunabulai... P. 177. Nr. 205.

⁴¹ Ten pat. P. 178. Nr. 207.

vienuolio Firmino Ručinskio mirties A. M. Gorčinskio „Respirium viatorum“ (Krokuva, 1704) atiteko Kremeneco Laterano regulos kanauninkų vienuolynui; vidinėje minėtos knygos viršelio pusėje įrašyta: „*Post fata ARD Firmini Ruczynski spectat ad Bibliotheca[m] Cremen[scensis] Can[onicorum] Reg[ularium] Latt[eranensium]. Litt[era] P. Arm[arium] 18./W 49*“ (Po vienuolio Firmino Ručinskio mirties matoma Kremeneco Laterano regulos kanauninkų bibliotekoje. Raidė P. Spinta 18./[lentyra(?)] W 49 – vert. A. P.)⁴². Tą pačią formulę randame ir XIX a. panašiuose įrašuose: „*Post fata MVP Francisci Dowiat applicatur Conventui Caun[en]si PP Bernardinorum 1840 Xbra 12. – ad Bibliothecam N. 23*“ (Po vienuolio Pranciškaus Daujoto mirties perduota Kauno bernardinų konventui 1840 m. gruodžio 12 d. – Bibliotekoje Nr. 23 – vert. A. P.)⁴³.

4. Tarp mecenatystės ir bibliofilijos

Paprotys dovanoti knygas buvo gajus ne tik tarp pasauliečių ir su vienuolijomis tiesiogiai nesusijusioje dvasininkijoje. Šią mecenatystės rūšį visokeriopai skatino tiek vienuolijų, tiek įvairių vienuolynų vyresnybė, rodydama asmeninį pavyzdį. Nereti atvejai, kai būdavo paremiama vienuolyno noviciato biblioteka. 1749 m. greičiausiai dėl gaisro nukentėjusiai Vilniaus dominikonų prie šv. Dvasios vienuolyno noviciato bibliotekai Lietuvos dominikonų provincijolas dovanoja inkunabulą, ta proga jame įrašoma: „*Hic Liber applicatus ab ARP Mag[ist]ro Remigio Zahorowski Provintiali Provintiae Littuan[iae] Novitiatuj Viln[ensi] S[ancti] Spiritus ord[o] Praed[icatorum] 1749*“ (Ši knyga dovanota vienuolio magistro Remigijaus Zahorovskio, Lietuvos provincijos provincijolo, Vilniaus šv. Dvasios dominikonų ordino novicijatui – vert. A. P.)⁴⁴ Dedikaciniai-donaciniai įrašai kartais papildomi prirašant aukotojo valios vykdytojo, šiuo atveju bibliotekininko, vardą: „*Clericus Plankel O[r]dini[s] Praed[icatorum] Anno D[omin]i 1832 offert Hunc Librum[...] Maximae Bibliothecae Polavenensi O. P. Bibliothecarius Valentinus Pietraszewski [...] Testor*“ (Pamokslininkų ordino klierikas Plankelis 1832 metais dovanuoja šią knygą... Didžiosios Palėvenės dominikonų vienuolyno bibliotekos bibliotekininkas Valentinus Petra-

⁴² Čia ir toliau remiamasi Kurniko bibliotekos kolekcijos knygų ženklais – proveniencijomis ir marginalijomis // Biblioteka Kórnicka. Oddział rzadkich druków (toliau – BK). Sygn. 137412.

⁴³ Ibid. Sygn. 142532/3.

⁴⁴ *Feigelmanas N.* Lietuvos inkunabulai... P. 177. Nr. 206.

ševskis – vert. A. P.)⁴⁵. Kaip matyti iš pastarojo įrašo, knygas dovanodavo ne tik aukštesnį rangą vienuolijos ar vienuolyno hierarchijoje turintys vienuoliai, bet ir eiliniai, šiuo atveju klierikas. Tačiau dažniausiai tarp rėmėjų galima sutikti vienuolyno viršininką, gvardijoną, teologijos profesorių ar vienuolyno pamoklininką. Beje, kartais minima vienuolyno viršininko pavardė nereiškia, kad kaip tik jisai knygą dovanojo; tiesiog pabrėžiama, jog tai įvyko jam vadovaujant „*Pro refectorio applicat[ur] [...] 1777 in Conventu Brestensi sub Gvardianatu ARP Romualdi Fenikowski ejusdem Conventus Gvardiani*“ (Refektoriumi dovanota 1777 Bresto [bernardinų] konvente vadovaujant Romualdai Fenikovskiui, minėto konvento gvardijonui – vert. A. P.)⁴⁶. Slonimo bernardinų vienuolynas 1759 m. Lvoje išleistas jėzuito Karolio de la Rue „Pamokslus“ „gavo ir vienuolyno bibliotekai perdavė Gotfrydo Giedraičio, gvardijono, rūpesčiu“ („*Hic liber comparatus e[st] cura M. V. P. Godeforddi Giedroyc Gvardiani Slonimen[si] atq[ue] Bibliothecae applicatus PP BB Slon[imensem]*“)⁴⁷.

Daugelį vienuolių, turėjusių asmeninius rinkinius ir juos palikusių savo vienuolių bibliotekoms, galima drąsiai įrašyti į bibliofilų gretas. Iki šiol daugiau rašyta apie dominikonų vienuolijoje XVIII a. – XIX a. pirmojoje pusėje išgarsėjusius kolekcionierius Dominyką Siwickį, Hilarijoną Pomianą, Zigmantą Piskowskį, turėjusius savo knygų rinkinius, papuoštus ekslibrisais, ir juos užrašiusius Gardino bei Vilniaus dominikonų bibliotekoms⁴⁸. Atrodo, kad tiek jų, tiek kitų knygos mylėtojų vienuolių veikla glaudžiai susijusi su populiariomis anuomet kelionėmis į užsienius, iš kur jie grįždavo ne tik pasitobulinę kaip dvasininkai, bet ir prisipirkę įvairių knygų. Antai minėtas Z. Piskowskis, miręs 1762 m. Liškiavos dominikonų vienuolyne, prieš tapdamas Vilniaus šv. Dvasios konvento generalinių studijų teologijos lektoriumi, „1732 m., remdamasis Vilniaus kapitulos nutarimu, išvyko kartu su Raimundu Korsaku mokytis į užsienį; [...] mokėsi Padujoje ir vėliau išgarsėjo kaip rašytojas“⁴⁹; pridursime – ir kaip bibliofilas, turėjęs asmeninį dailininko V. P. Balcevičiaus sukurtą ekslibrisą ir teisės bei teologijos knygų rinkinį, kurį užrašė Gardino dominikonų vienuolynui.

⁴⁵ Ten pat. P. 242. Nr. 322.

⁴⁶ BK. Sygn. 237413.

⁴⁷ Ibid. Sygn. 137410/1.

⁴⁸ *Kisarauskas V.* Lietuvos... P. 82, 87–88, 115–116; *Feigelmanas N.* Lietuvos inkunabulai... Nr. 26, 85, 89, 91 ir kt.

⁴⁹ *Świętochowski R., Chruszczewski A.* Polonia Dominicana // *Studia nad historią dominikanów w Polsce, 1222–1972.* Warszawa, 1972. T. 2, s. 465–471.

Yra žinomos ir kitų vienuolių, pavyzdžiui, bernardinų, kelionės. 1762–1766 m. per Krokuvą, Sileziją, Čekiją, Viena, Veneciją į Šventąją Žemę keliauvo bernardinai Antanas Burnickis (1715–1770), o 1768 m. į Veneciją, generalinę ordino kapitulą – Lietuvos bernardinų provincijolas Juvenalis Charkiewiczius (apie 1720–1788); jisai čia nusipirko nemažai knygų už 59 lenkiškuosius auksinus, tad jo kelionė į Europą praturtino ir Vilniaus bernardinų vienuolyno biblioteką⁵⁰.

Vilniaus pranciškonų vienuolyne, XVIII a. pabaigoje peržiūrint bibliotekos fondus ir atrenkant susidėvėjusias knygas, buvo sudarytas unikalus, analogų neturintis katalogas⁵¹. Jame kruopščiai suregistruoti visi buvę knygų savininkai, beveik vien pranciškonų vienuoliai, įvairiu metu dovanoję knygas minėtam vienuolynui. Kadangi kataloge pasitaiko, bet labai mažai, įrašų „konvento“, „svetima“, „iš miesto“, „be parašo“, galime daryti išvadą, kad pagrindinis bibliotekos fondas susidarė iš vienuolių perduotų knygų. Tarp daugiausiai turėjusių knygų paminėtini Feliksas Towianskis, Antanas Paszkiewiczius, Hugo Rodziewiczus, Kazimieras Chrapowickis, Antanas Kociellas, Juozapas Rypinskis, Kazimieras Kamienskis; pastarieji keturi, be kitų pareigų vienuolyne, 1783–1793 m. su pertraukomis buvo renkami vienuolyno bibliotekininkais ir tiesiogiai dalyvavo reorganizuojant biblioteką⁵². Vienuolyno fondas per „valymą“ sumažėjo nuo 6000 tomų 1797 m. iki 2186 tomų 1847 m.⁵³, tačiau, sprendžiant iš aukščiau aptarto šaltinio, knygas su vienuolių memorialiniais ir kitais ankstesnę nuosavybę liudijančiais knygos ženklais buvo vengiama pardavinėti.

Tai, kad A. Paszkiewiczius ir F. Towianskis turėjo bibliofilinių polinkių ir asmenines bibliotekas, patvirtina ir išlikę rankraščiniai įrašai: „*Fr[ater] Antonius Paszkiewicz Franciscanus [...] Conventui Paternalis Vilnensis*“ (Brolis Antanas Paškevičius, pranciškonas, pagrindiniam Vilniaus konventui – vert. A. P.)⁵⁴; *Fr[ater] Felix Towianski pro Bibliotheca Vilnensis Ord[o] Min[orum]*

⁵⁰ Rok Bogdan. Lietuvos dvasininkų kelionės XVIII amžiaus II pusėje // Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai : Istorija. T. 34(1996), p. 136–139.

⁵¹ Registr ksiąg w pierwszej Szafie pod Tytułem Czudzoziemiec [...] // MAB RS. F. 22. B. 27.

⁵² [Vilniaus pranciškonų vienuolyno posėdžių protokolų knyga] // VUB RS. F. 4. B. 19121(A384).

⁵³ [Vilniaus pranciškonų vienuolyno bibliotekos 1796–1800 m. sudarytas katalogas] // MAB RS. F. 22. B. 27; Katalog ksiąg znaydujących się w Bibliotece xięży Franciszkanów Wilenskich [...] r. 1847 // VUB RS. F. 3. B. 144.

⁵⁴ Rankraštinis įrašas knygoje // BK. Cim. F. 4301.

Con[ventualium] (Brolis Feliksas Taujanskis Vilniaus mažesniųjų brolių konventualų ordino bibliotekai – vert. A. P.)⁵⁵.

Išvados

1. Vienuolynų bibliotekų, kurios susidarė iš įvairiausių komplektavimo šaltinių, fondų didžiumą sudarė vienuolių vadovybės ir eilinių vienuolių iniciatyvumu, pastangomis ir pinigais įsigytos knygos. Jose palikti įrašai ir vienuolynų bibliotekų kataloguose bei inventoriuose užfiksuoti buvusių savininkų, šiuo atveju vienuolių, vardai leidžia išplėsti iki šiol gan siaurai istoriografijoje suvokiamą vienuolynų rėmėjų, taip pat knygos mylėtojų, bibliofilų, ratą.

2. Vienuolynų bibliotekoms priklausiusiose knygose atsispindi labai plati knygos naudojimo, skaitymo ir kolekcionavimo panorama. Nors memorialinių įrašų nėra daug, tačiau vienuoliška knygų paveldo tradicija, ypač Vilniaus pranciškonų vienuolyno bibliotekos fondo sudėtis buvusių knygų savininkų atžvilgiu rodo, jog XVIII a. knygų kolekcionierių būta labai daug. Knygų būdavo parsivežama iš padažnėjusių kelionių po užsienį, jos patenkindavo vienuolių bibliofilų poreikius čia, Vilniuje, kur knygų prekyba kalbamu laikotarpiu dar nebuvo pakankamai išplėtotą.

3. Atskirų vienuolyno padalinių – noviciatų, refektorių, studijų – globa, protegavimu, dovanotomis jiems knygomis pasižymėjo ne tik vienuolių hierarchai, bet ir paprasti vienuoliai. Tai patvirtina prielaidą, kad vienuolio dalį dažniausiai pasirinkdavo išsimokslinę ir gan plataus akiračio žmonės, pakankamai išprusę, nepaisant dažnai palyginti žemos kilmės.

4. Aptarti vienuolynų bibliotekų komplektavimo šaltiniai, esantys vienuolijose, leidžia teigti, kad XIX a. pradžioje, atsiradus modernesnėms knygų prekybos ir apskritai knygų funkcionavimo visuomenėje formoms, vienuolynai nuo jų ne atsiribojo, bet kūrybiškai derino tradiciją su naujos epochos patirtimi. Kiek plačiau ji išsiskleidė ir kodėl XIX a. viduryje žlugo, parodys tolesni pasauliečių ir su vienuolynais nesusijusios dvasininkijos mecenatystės ir apskritai bibliotekų „politikos“ aptariamam laikotarpiu tyrimai.

Iteikta 1997 m. birželio mėn.

⁵⁵ Ibid. // BK. Sygn. 137675.

ARVYDAS PACEVIČIUS
THE SOURCES OF THE MONASTIC LIBRARIES FUNDS IN LITHUANIA
ON THE END OF XVIII – FIRST HALF OF XIX CENTURY

Summary

The libraries of the catholic cloisters was composed on the base of the Lithuanian nobility, magnats, hierarchy of Church, simple people gifts, which grew in the epoque of the Enlightenment. But the process of secularization in the society and anexation of the Grand Duchy of Lithuania by Russia on 1795 had to change situation. The article deals with sources of the funds of the cloisters libraries, which was influensed of the interior regulations of the monasteries, such as Regulas and Constitutions, fondations of libraries, financial sources, testimony of died Fraters, gifts of the monastic orders hierarchy and simple monks.

The foundations of libraries as the depart institutions were in the medium of the Jesuits and Piarists, which reviled in the field of education. For example, David Pilchowski, S. J., in 1770 testified for the library of the „*Collegium Nobilium*“ of the Jesuits in Vilnius this own book collection and 12 800 „auksinas“ (on polish „zloty“); it was action of foundation. But the other monastic Orders (Bernardines, Dominicans, Franciscans, Carmelites) had libraries only like „one part of foundation capital – stock of all cloister“.

More precise financation of the libraries was not defined in the Regulas of the monastic Orders, and the problem of financation was solved in the frame of the Lithuanian monastic provinces and in the cloisters themselves. The cloister of Piarists in Vilnius in 1777–1780 for this aim intended from 24 to 62 „auksinas“, and in 1828 – 50 roubles each year. Missionaries, but till 1789, each year the per cents of the capitals kept in the Bank of Paris intended for purchase of new books.

But the most important source of the funds were the books collections of the monks, which even without testimony were included into the libraries of the cloisters. The memorial and dedicating inscriptions and also the titles of the personal books of the monks, included into the catalogues of the libraries testifies the spread of the bibliophilia not only among the Dominicans, such as Dominicus Siwicki, Zygmunt Piskowski. Book collecting took place in the medium of the Bernardines (Juventalis Chrkiewicz, Fabijonas Barkauskis, Kiprijonas Lukauskas) and also among Franciscanes (Felix Towianski, Antoni Paszkiewicz, Hugo Rodziewicz, Antoni Kociel, Jozef Rypinski). They brought the books from the trips to the Jerusalem and to the General Capitulas, which took places in the West Europe.

At the begining of the 19 century, when the modern forms of the book trade and also the functionation of books in society spread all over the Europe, in the monasteries creatively coexisted the tradition with the experance of the new epoque. The level of this coexisting is the object of the futural researches.